

TASAVVUF TARİHİNDE Mİ'YÂRLAR VE ŞA'BÂN-I VELÎ'NİN Mİ'YÂRI

Mustafa TATCI*

ÖZET

Tarîkatler döneminde sîflerin zikir, kıyâfet, âdâb vb. tarîkat erkanı hakkında, Hz. Peygamber'in sünnetinden herhangi bir davranışı kriter, ölçüt hâline getirmelerine tasavvuf terminolojisinde "mi'yâr" adı verilir. Bu mi'yârların bazıları olduğu gibi korunmuş, bazıları yeni anlamlar yüklenerek yaşatılmaya çalışılmış, bazıları ise zaman içinde tamamen kaybolmuştur.

Bu çalışmada, öncelikle ve ana hatlarıyla mi'yâr yazarları hakkında bilgi verilmiştir. Bu genel girişten sonra çalışmanın asıl konusunu oluşturan Halvetiyye-i Şabâniyye ekolünün müessisi Pîr Şa'bân-ı Velî'nin mi'yârı üzerinde durulmuş, eserin oluşumu ve yazılma safhaları incelenmiş, mi'yârın Şa'bân-ı Velî'den hemen sonra tahta geçen Karabaş-ı Velî tarafından şerh edilen şekli ile bu şerhin yine aynı ekole mensup Nureddin Efendi tarafından tercüme edilen şerhli nüshaları hem nüsha özellikleri, hem de içerik bakımından değerlendirilmiştir.

Muhtasar bir araştırma olmasına rağmen bu çalışma, tasavvuf ve edebiyat tarihi araştırmaları bakımından mi'yârların önemli bir tür olduğu sonucuna varmamızı sağlamıştır.

Anahtar kelimeler:

Tasavvuf, Tarîkat, Mi'yâr, Âdâb-ı tarîkat, Şa'bân-ı Velî, Şa'bâniyye, Karabaş-ı Velî.

Giriş

İslâm tasavvufunun kurumları olan tarîkatler döneminde sûfiler; zikir, kıyâfet, âdâb ve diğer tarîkat cihazları konusunda, Hz. Peygamber'in hayatının bir safhasında uyguladığı her hangi bir usûlü esas alarak, bunu kendi yollarında "mi'yâr" hâline getirmişlerdir. Söz konusu bu mi'yârlara, zamanla tevhîd düşüncesine uygun olarak yeni anlamlar da yüklenmiştir.

* Yard. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Bu yeni ilaveler, tasavvuf kurumlarında âdâb ile ilgili unsurların sâbit değil, değişken olduğunu göstermektedir.¹ Bu konuyla (mi'yârla) ilgili yazılan eserlerin çokluğu ve her devirde az-çok farklılıklar göstermesi, *yenilikçi sûfî anlayışıyla* izah edilebilir.

Bilindiği üzere sûfilerin toplum içinde uygulamalarıyla ilgili hususlar, âdâb-ı sûfiyye yahut mi'yâr-ı tarîkat denilen eserlerde anlatıla gelmiştir. "Âdâbü'l-Mürîdîn², İrşâdü'l-Mürîdîn³, Âdâbü's-Seniyye⁴, Sünen-i Meşâyih-ı Halvetiyye⁵, Behçetü's-Seniyye⁶, Dürretü'l-Esrâr⁷ ve Kenzü'l-Feyz⁸ gibi sûfi

¹ Süleyman Uludağ, "Tasavvuf Açısından Gelenek ve Yenileşme" adlı bildirisinde şöyle bir görüş ortaya koymaktadır:

"Tasavvufta, önceki sûfiler tarafından te'sis edilen kaideler, âdâb, erkân ve usûl yani yol ve yöntem büyük önem taşır. Bir müridin, gelenekten gelen bu kurallara uymadan hedefine varması mümkün değildir ve usûle uymayan vüsulden mahrum kalır, denilir. Edep ve erkân, dokunulmazlığı olan değiştirilemez kurallardır. Hâtır kalsın yol kalmasın, hâtır kırılırsa kırılınsın yeter ki usûl bozulmasın, kan et kanun etme (yeni bir şey ortaya atma), kan eden gelsin, kanun eden gelmesin, gibi cümlelerle hep bu anlayış dile getirilmiştir. Tasavvufta geleneğe aykırı olarak ortaya atılan yeni görüş ve uygulamalara tarîkat bid'ati denir. Edep ve erkân, sapmaları önleyerek geleneğin devamını sağlar..." (Bkz. S. Uludağ, "Tasavvuf Açısından Gelenek ve Yenileşme", *İslam Gelenek ve Yenileşme*, İSAM, İstanbul 1996, s. 69.) Biz burada ileri sürülen görüşe bazı yönleriyle katılıyoruz. Ancak, tarîkat erkânının değiştirilmemesi, kanaatimizce hâlen hayatta olan rehberin koyduğu kurallar çerçevesinde değerlendirilmeli ve anlaşılmalıdır. Zira her mürşid, erkâna ilavelerde veya çıkarmalarda bulunabilir. Esasen, değiştirilemeyen şey, rehberin koyduğu kuralların erkâna bağlı kişiler tarafından değiştirilememesidir. Bunu böyle anlamak gerekir. Örneğin Niyâzî-i Mısırî, önceleri kâdiri iken sonraları Halvetiyye'ye intisap etmiştir. Hilafetle görevlendirilince, siyâh Halvetî tâcinin ortasına, önceleri mensubu olduğu ekolün hatırasına hürmeten bir Kadirî gülü ilave ederek yenilik yapmış ve söz konusu tâca yeni bir anlam yüklemiştir. Sayın Uludağ'ın kasdettiği "usûllerin değiştirilmemesi" hususu, rehber açısından değil, derviş açısındandır. Kısaca belirtmek gerekirse, mürşidler erkân kurucularının koyduğu bazı kuralları değiştirebilirler. Fakat bunu dervişler yapamaz. "Usulsüz vüsul olmaz" gibi sözlerin "hâlen icra makamında olan rehberlerin koyduğu usûller uyulmazsa vüsul olmaz" şeklinde anlaşılması gerekir. Hülâsa her erkân, kurucusundan itibaren müceddit mürşidler tarafından kısmen veya tamamen değiştirilerek günümüze gelmiştir.

² Ebu Necib Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, Kahire Tarihsiz.

³ Şihâbüddin Ömer Sühreverdî, *İrşâdü'l-Mürîdîn*, Bayezid Ktp. (Amasya), Yz. Nu: 1074/4.

⁴ Muhammed b. Hasan Halvetî, *El-Adâbü's-Seniyye İmen Yuridu Tarîka Sâdâti'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba Bl., Nu: 218.

⁵ Sinân B. Ya'kûb, *Süneni Meşâyih'l-Halvetiyye*, Bayezid İl Halk Ktp. (Amasya), Yz. Nu: 1540/8.

⁶ Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *El-Behçetü's-Seniyye fî Adâbi't-Tarîkati'l-Alîyyeti'n-Nakşbendiyye*, İstanbul 1989; Eserin çevirisi için bkz. Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *Âdâb*, (Terc. A. Hüsrevoğlu), Erkam yay., İstanbul 1995.

⁷ El-Humeyrî İbnü's-Sabbağ, *Dürretü'l-Esrâr ve Tuhfetü'l-Esrâr*, (Haz. İbrahim Er-Rifâî), Dârü'r-Rifâî, Mısır 1993.

⁸ Harirî-zâde M. Kemâleddin, *Risâle-i Kenzü'l-Feyz*, Süleymaniye Ktp., H. Mahmud Ef. Bl., Nu: 2631.

literatürde pek çok örneği olan âdâb kitapları bunlardan bazılarıdır. Bu konu, Risâle-i Kuşeyri⁹, Keşfü'l-Mahcûb¹⁰, El-Lumâ¹¹, Cevâmiü Âdâbi's-Sûfiyye¹², Avârifü'l-Maârif¹³, Taarruf¹⁴ gibi daha ziyade ıstılahat-ı sûfiyye veya tabakat-ı sûfiyye denilen eserlerin bünyesinde de, belli başlıklar altında geniş olarak ele alınmaktadır.

Sûfilere ait söz konusu âdâb ve erkân, daha sonraki dönemlerde, özellikle XIV. asırdan sonra Anadolu'da yetişen Türk mutasavvıflarınca “mi'yâr-ı tarîkat, âdâb-ı tarîkat, hurde-i tarîkat, tarîkat-nâme, usûl-i tarîkat, câmi'ü'l-usûl, erkân-nâme” gibi isimlerle çeşitli manzûm veya mensûr risâlelere dönüştürülmüş ve mensupları tarafından okunmuştur.

Tasavvuf tarihi incelendiğinde tarîkat pirleri, sonra gelen yenilikçi mürşid ve halîfeler tarafından yazılan, yazdırılan veya derlettirilen bu gibi eserlerin sayı itibarıyla hayli çok olduğu görülecektir.

Mi'yâr Nedir, Neden Yazılır

Mi'yâr kelimesi Arapça olup “ölçü, kaide, erkân veyâ âdâb” demektir. Tarîkat ise “yol” demek olup ıstılahta, “insanı aslına, hakikatine özellikle Tanrı'ya ulaştıran manevî yol” anlamına gelir. “Mi'yâr-ı Tarîkat” terkibi ise, “insanı Allah'a ulaştıran manevî yolun erkânı veya âdâbı” anlamındadır.

İslâm tasavvufunda söz konusu manevî yolların erkânlarını anlatan bu tür eserlerin yazılma sebebi, tahmin edilebileceği gibi, *müride evvela edep, sonra tevhit düşüncesinde irfân kazandırmaktır*. Kâmil insanlar, manâ yolunda ilerlemeyi, usûle riayet etmek şartına bağlamışlardır. Sûfilerin “usûlsuz vüsûl olmaz” sözü, bu sebeple söylenmiştir.

Bolulu Himmet Efendi, tertip ettiği Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat adlı eserin girişinde, bu tür eserlerin kaleme alınma sebebini çok güzel izah etmektedir. Himmet Efendi şöyle diyor:

“Ebû Hafs En-Nişaburî, Tasavvufun tamamı edeptir. Her vaktin ve her hâlin bir edebi vardır. Her makâmın bir edebi vardır. Bunlara uy-

⁹ Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991.

¹⁰ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982.

¹¹ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *El-Luma* (İslam tasavvufu), (Haz. H. Kamil Yılmaz), İstanbul 1996.

¹² Sülemî, *Sülemî'nin Risaleleri*, Çev. Süleyman Ateş, Ankara 1981 (Risalenin çevirisi bu eserin içindedir).

¹³ Sühreverdi, *Avârifü'l-Maârif-Tasavvufun Esasları*, (Haz. H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz), İstanbul 1990.

¹⁴ Kelabazî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf-Taarruf*, İstanbul 1992. Bu kaynaklar için toplu bir değerlendirme de yapılmıştır. Bkz. Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara 1999.

mak lazımdır. Her zaman edebe sarılan kişi büyük insanların makâmına ulaşır. Edebi yitiren ise yakın olmayı umduğu makâmdan uzaklaşır. Kabul olunmayı umduğu kapıdan reddedilir’ demiştir. Peygamberimiz de, ‘beni Rabbim edeplendirdi ve benim edebim ne güzeldir’ buyurmuştur. Sırrı es-Sakatî de, ‘edep aklın tercümanıdır’ demiştir. Osman en-Nişaburî şunu söylemiştir; ‘edep fakirlerin yolu, zenginlerin de süsüdür’.

Şimdi benim oğullarım, her biriniz Hak yoluna sülûk edip nasip almak murad ediniz. Bu risâleye baktığımızda Türkçe’dir diye iltifat etmemelik yapmayınız. Eksiklerini görmek yerine tamamlamaya gayret ediniz. Çünkü bendeniz gücüm yettiği kadar çalışıp büyük zâtların tarîkatnâmelerine bakıp her birinden gördüğüm ve işittiğim âdâp ve sohbetlerini; halifelerin, dervişlerin hizmet, sohbet, yeme içme, oturup kalkma, gelip gitme ile ilgili bütün âdâbı mümkün olduğu kadarıyla yazdım. Bundan başka kendi azîzim şeyh Hasan Efendi Hazretlerinin dervişi ve halifesiyken ortaya çıkan bazı manevî hâller de dervişlerimize ve başka tarikatlardakilere nasihat olması için bir miktâr yazıldı. Âlemlerin Rabbi’nden öyle ümit ediyorum ki kabiliyetli müridler burada yazılan âdâbın hepsine mümkün olduğu kadar uyar. Hangi tarikten olursa olsun, nasîpdâr olur. Belki bazısına riâyet etmekle hisse kapar...”¹⁵

Sûfiler mânen olgunlaşmanın, makâm tekml edip tevhîd ilmine ârif olmanın en önemli düsturu olarak usûle riâyeti göstermektedirler. Diğer bütün yaşanması gereken makâm ve hâller, usûle riâyetten sonra tecellî edecektir. Bundan dolayıdır ki divânı bir tasavvuf ilmihâli olarak kullanılan XVII. asırda yaşayan şair mutasavvıfımız Niyâzî-i Mısrî;

Kim ki o şehri özledi erenler izin izledi
Adâb-ı Hakk'ı gözledi irşâd ider pîrân kamu
Ehlini bul ol illerin sarpın geçirsin yolların
Yırtar yalnız gideni kurd u peleng arslan kamu

beyitleriyle mi’yârın önemini vurgulamaktadır. Feyzî adlı bir şairimiz de, yazdığı bir muhammesinde mi’yârın önemini “Bileyim kendimi dersin yürü mi’yâr ara bul” mısraıyla anlatmaktadır:

Ola gör ehl-i ferâgat dile dildâr ara bul
Bulayım dersin eğer lezzet-i didâr ara bul
Bileyim kendimi dersin yürü mi’yâr ara bul
A gönül kendini veznetmeğe kantar ara bul
Râh-ı uşşâka eğer tâlib isen var ara bul¹⁶

¹⁵ Bolulu Himmet Efendi, *Adâb-ı Hurde-i Tarikat*, Topkapı Sarayı Ktp., Nu: 181, yp. 1b-2a.

¹⁶ Elimizdeki tasavvuf musikisi mecmuasından alınmıştır.

XIX. asır Bektaşî şairlerinden Bosnavî de, âdâb konusunda şunları söyler:

Aşk kisbetin giyip güreşmeyenler
Güreşip nefis ile savaşmayanlar
Pîrlere âdâbına erişmeyenler
Yol ile erkânda noksân görünür

Halvetî erenlerinden Mehmed Sadık Efendi (Ölm. Eskişehir/1922) de bir nutkunda erkânının “mağz-ı Kur’ân” (Kur’ân’ın özü) olduğunu söyleyerek şöyle der:

Pîrimizdir Şeyh-i Şa’bân
Erkânıdır mağz-ı Kur’ân
Yolunda cânımız kurbân
Biz Şa’bânî bülbülüüz
Vahdet bağının gülüüz

Örneklerini daha da çoğaltabileceğimiz bütün bu ifadeler mi’yâr konusunun önemini ortaya koyacak mahiyettedir.

Türk Edebiyatında Tarikat-nâme veya Mi’yâr Türünde Yazılmış Eserler

Edebiyat tarihimizde konuyla ilgili olarak yazılmış onlarca eser vardır. Arapça, Farsça veya Türkçe yazılan bu eserlerden tesbit edebildiğimiz bazıları şunlardır:

Pir Muhammed, *Tarikat-nâme*.¹⁷

Şeyh Ali Semerkândî, *Âdâb-ı Tarikat* (Arapça).¹⁸

Eşrefoğlu Rûmi, *Tarikat-nâme*.¹⁹

Abdullah İlâhî-i Simavî, *Tarikat-nâme*.²⁰

Bolulu Himmet Efendi, *Tarikat-nâme, Âdâb-ı Hurde-i Tarikat*.²¹

Aziz Mahmud Hüdayî, *Tarikat-nâme*.²²

¹⁷ Bkz. Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesneviler*, İstanbul 1999, s. 222

¹⁸ Süleymaniye Ktp., İzmir Bl., Yz. Nu: 340.

¹⁹ Diyanet Vakfı İSAM Ktp., Nu: 30253; Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, Nu: 3026; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bl., Nu: 4667; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. Bl., Nu: 4894; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Ktp., Genel, Nu: 4894; Nu: 312/1. İstanbul Belediye Ktp., Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Bl., Nu: 389, 428, 441, 1017.

²⁰ Süleymaniye Ktp., İbrahim Ef. Bl., Nu: 439.

²¹ Millet Ktp., Ali Emiri T. Yz. Bl., Nu: 509; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. Bl., Nu: 2548; Süleymaniye Ktp., İzmir Bl., Nu: 60365; İÜ. Merkez Ktp., Nu: 14986; 6389; Topkapı Sarayı Ktp., Nu: 181.

²² Aziz Mahmud Hüdayî, Arapça ve Türkçe *Tarikatnâme*, Haz. Nevzat Özkan, Kayseri 1998.

Cemâl Efendi, *Tarîkat-nâme*.²³

Ferdî, *Tarîkat-nâme*.²⁴

Emîr Osman Hâşimî, *Tarîkat-nâme*.²⁵

Haydarî, *Tarîkat-nâme*.²⁶

Herevî, Ebu İsmail Abdullah bin Muhammed el-Ensârî, *Tarîkat-nâme*.²⁷

Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddin Marmaravî, *Hurde-i Tarîkat*.²⁸

Sırrî Mehmed Kadirî, *Tarîkat-nâme*.²⁹

Selâmî Efendi, *Tarîkat-nâme*.³⁰

Yunus bin Ya'kûb Halvetî, *Tarîkat-nâme-i Halvetiyye*.³¹

Ömer Fuadî, *Terceme-i Mi'yâr-ı Tarîkat*.³²

Karabaş-ı Velî (Şeyh Ali Atvel), *Mi'yâr-ı Tarîkat veya Tarîkat-nâme*.³³

Abdülmecid Sivasî, *Mi'yârü't-Tarîk*.³⁴

Şeyh Muhammed Nazmî, *Mi'yâr-ı Tarîkat-ı İlahiyye*.³⁵

Niyâzî-i Mısrî, *Risâle-i Usûl-i Tarîkat*.³⁶

Şeyh Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî ve Şeyh Abdurrahman Sâmî-i Uşşâkî, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye*.³⁷

²³ Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Bl., Nu: 2726.

²⁴ Yapı Kredi Bankası Ktp., Nu: 15988.

²⁵ İstanbul Belediye Ktp., Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Bl., Nu: 797, 1259; Süleymaniye Ktp., Hacı H. Paşa Bl., Nu: 758; Mevlânâ Müzesi Yz. Nu: 130.

²⁶ Yapı Kredi Bankası Ktp., Nu: 81.

²⁷ İstanbul Belediye Ktp., Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Bl., Nu: 1157.

²⁸ Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa Bl., Nu: 438, yp.385-390.

²⁹ Yapı Kredi Bankası Ktp., Nu: 259.

³⁰ Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdayî Bl., Nu: 273, 474.

³¹ İÜ. Merkez Ktp., Yz. Nu: 2057.

³² Milli Ktp., Yz. Nu: A-951, 140b-144b

³³ Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, *Tasavvufî Gelenekte Mi'yârlar ve Karabaş-ı Velî'nin Mi'yârı*, Bb Yayınları, Ankara 2001.

³⁴ Süleymaniye Ktp., Mihrişâh Sultan Bl., Nu: 300/3; Aynı Ktp., Şehid Ali Paşa Bl., Nu: 1367/2.

³⁵ Süleymaniye Ktp., HH Paşa Bl., Nu: 693, Aynı Ktp., Saliha Hatun Bl., Nu: 105; İÜ Ktp., A.4082/2.

³⁶ Çorum İl Halk Ktp., Yz. Nu 845/1.

³⁷ Şeyh Abdullah Salahâddin-i Uşşâkî ve Şeyh Abdurrahman Samî-i Uşşâkî, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye (Uşşâkî Sâliklerinin Âdâbı)*, (Haz. M. Erol Kılıç), İstanbul 1998.

Mi'yâr-ı Tarîkat ve Âdâb-ı Sûfiyye Adlı Eserlerin İçerikleri
İncelediğimiz mi'yâr-ı tarikatler genellikle şu hususları ihtiva etmektedir:

Mürşid kimdir ve mürşidin lüzumu hakkında. İnâbe veya bey'atın zarureti ve âdâbı. Mürşid huzurunda bulunma ve sohbet âdâbı hakkında. Günlük hayattaki davranışlar. Ziyâret âdâbı. Selâmlaşma âdâbı. Emanet âdâbı. Ulu'l-emre itaat. Savm ve salât ile ilgili âdâb. Halvet ve uzlet âdâbı. Helâl kazanç ilgili âdâb. Yemek ve sofrâ âdâbı. Uyku âdâbı. Taharet âdâbı. Binek ve sefer âdâbı. Tarîkatın usûlleri. Vird ve evrâd okuma âdâbı. Zikir ve esmâ âdâbı. Semâ veya devrân âdâbı. Seyr ü sülûk sırasında yaşanacak bazı hâller ve makâmlar. Rüyâ ile ilgili bilgiler ve rüyâ anlatma âdâbı. Ertvâr-ı seb'a ile ilgili hâller. Hilâfetle ilgili merâsim âdâbı. Hurka ve tâc giyme, kemer takma âdâbı vs.

Şeyh Şabân-ı Velî'nin Mi'yârı

Sûfî monografileri yazılırken, incelenen şahsın bağlı olduğu erkân konusu mutlaka ele alınmalıdır. Bu husus, Pîr Şabân-ı Velî ve silsilesinden gelen kişilerin hayatları ve düşünceleriyle ilgili monografik çalışmalar için de geçerlidir.³⁸ Bu tür monografik çalışmalar yapılırken dikkat edilmesi gereken husus söz konusu erkânın, mi'yârını veya âdâbını içeren eserleri de değerlendirmek olmalıdır.

Şa'bâniyye mi'yârı, Halvetiyye'nin ikinci pîri sayılan ve bu erkânın Anadolu'ya girmesini sağlayan Yahya-yı Şirvanî'den, (Ölm. 1457)³⁹ ilave veya değiştirmeler yoluyla Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye⁴⁰ intikal etmiş; Şaban-ı Velî'den itibaren de, postnişinler tarafından ilaveler yapılarak çoğaltılmış ve okutulup uygulatılmıştır.

³⁸ Böyle olduğu halde, Hz. Pîr'i değerlendiren bazı araştırmalarda Şa'bâniyye erkânı bütün boyutlarıyla incelenmemiştir. Söz konusu kaynaklarda Şa'bân-ı Velî'nin erkân ve âdâbıyla ilgili olarak verilen bilgiler çok muhtasar ve hatta yetersiz olup bunlar genellikle zikir ve günlük vird âdâbıyla ilgilidir (Mesela bkz. Muhammed İhsan Oğuz, *Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, İstanbul 1993, s. 15 vd.; K. Edip Kürkcüoğlu, *Şeyh Muâmmmed Nasûhî, Hayatı, Eserleri, Divanı ve Mektupları*, İstanbul 1996, s. 54 vd.).

³⁹ Hayatı için bkz. Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, İstanbul Tarihsiz, s. 224.

⁴⁰ Hz. Pîr için bkz. Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, İstanbul Tarihsiz, s. 205; Muhammed İhsan Oğuz, *Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, İstanbul 1993; Ekrem Işın, Şaban-ı Velî, *Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1999, s. 573; Ziyâ Demircioğlu, *Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri*, Kastamonu 1990; Hans J. Kissling, Şa'bân-ı Velî ve Şa'bânilik, (Çev. M. Serhân Tayşi), *Bülten*, Ocak-Nisan 1995, s. 26 vd.; Hüseyin Vassaf: "Sâhib-i Tarîkat Hz. Pîr Şaban-ı Velî", *Ceride-i Sûfiyye*, III/ 81, s. 348; Hüseyin Vassaf: *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başlıklar Bl., Nu: 2307-8; Ahmet Kabaklı, İnsan-ı Kâmil Tipi, *Türk Edebiyatı*, s. 296, Haziran 1998, s. 3-8; İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Kültüğü*, İstanbul 1952; Ömer Fuâdî, *Menâkıb-ı Şerif Pîr-i Halvetî, Hazret-i Şa'bân-ı Velî*, Kastamonu 1875.

Hız. Pîr'in mi'yârı konusunda, altıncı postnişîn Ömer Fuâdî⁴¹ -ki Hız. Pîr'in vefatında 8-9 yaşlarındadır ve huzurunda bulunmuştur- şu bilgileri vermektedir:

“...Şeyhimiz ve sultânımız Şa'bân Efendi hazretlerinin hulefâ ve dervişânından bu bî-çâre işittim, yine Şa'bân Efendi hazretlerinden naklettiler ki Seyyid Yahyâ Sultân Rûm semtine çıktıklarında ziyâde mücâhede ile bir mertebe kemâlleri zâhir ve şâyi' oldu ki ayân ve eşrâf ve fukara ve sülehâ irâdet ettiklerinden gayrı ma'rifetullaha lâyıık ve hakîk ve ilimde bahr-ı amîk kırk nefer ehl-i ilm efendiler dahi teslim-i tâmla derviş olup cân u dilden bendeleri oldular ve zikrolunan kırk nefer ehl-i ilm dervişler kân-ı edeb ve ehl-i takvâ oldukları ecilden âdâb-ı tarîkata riâyet olunsun için bir tarîkatnâme cem' edelim derviş-i sâdıklar ve tâlib-i mücâhidler onunla amel etsinler diye ittîfâk edip Hazret-i Sultândan izin talep ettiklerinde onlar dahi safâ ile izn verip dervişler dahi şer'-i şerif-i nebevînin sünnetine ve müstehâb ve âdâbına müteallik kitâbları tetebbu' ve dikkatle nazar edip salâh ve takva ve âdâb-ı tarîkat icâb eder akvâl ve mesâili bulup cümlesi Mi'yâr-ı Tarîkat adlı bir kitâb te'lif edip sultânın huzûr-ı şeriflerine getirdiklerinde hüsn-i kabûlde vâki olacak, Şirvân'dan bile çıkan muhtâr ve Pîş-kadem dervişler bu husûsa izin verdiniz mi diye suâl ettiklerinde Hazret dahi:

-Ey ihvân-ı safâ, Rûm ulemâsından kırk nefer ehl-i ilmler teslim olup tarîkimiz ihtiyâr etdiklerinden mâ'adâ kuvvet-i tarîkat için mezhemiz olan ehl-i sünnet ve cemâ'at üzere amel murâd edicek bu hâl bizim dahi maksûdumuz iken izin verilmeyip reddolunmak münâsib değildir, diye cevâb verdiler.”⁴²

Ömer Fuadî, Menâkıbnâme'nin bir başka yerinde, Mi'yâr-ı Tarîkat ile ilgili olarak yine şunları yazıyor:

“Seyyid Yahyâ Sultân zamanında kırk nefer âlim ve fâzıl dervişler telif edip hâlâ sultânın (Şabân-ı Velî'nin) erkânında mazmûnuyla amel olunan Mi'yâr-ı Tarîk nâm kitâbın amelinde dakîka fevt etmeyip dervişlerine mücâhede ettirdiler ve buyurdular ki:

-Gerçek tâlib iseniz, bu tarîkatnâme ile amelde ve vird-i şerifte ve halvetlerde ikdâm ve mücâhede edip bir nokta kadar amel ziyâde

⁴¹ İlyas Yazâr, “Osmanlı'nın Kültür Şehirlerinden Kastamonu'da yetişmiş Bir Şair: Ömer Fuadî”, *Folklor/Edebiyat*, 20 (1999/4), 112-124.

⁴² Ömer Fuadî, *Menâkıb-ı Şerif Pîr-i Halvetî, Hazret-i Şa'bân-ı Velî*, Kastamonu 1875, s. 32-33

etmeyesiz ve bir nokta kadar amel eksik etmeyesiz. Zirâ tarîkimizde okunan vird ve sürülen erkân, sultân-ı evliyâ Seyyid Yahyâ hazretlerinin huzûr-ı şerîflerinde okunan vird ve sürülen erkândır ve onlar huzûrunda olan levh-i mahfûza yazılıdır, buyurdular.”⁴³

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere, esasen Şabân-ı Velî'nin mi'yârı, Yahyâ-yı Şirvanî'den beri tatbik edile gelen âdâbdan ibarettir.

Mi'yâr-ı Tarîkat adıyla şöhet bulan bu risâle, bir kişinin kaleminden çıkan telif bir eser değildir. Bu eser, Yahyâ-yı Şirvanî'nin arzusuyla kırk kâmil insân tarafından tertip edilmiştir. *Mi'yâr*'daki erkâna ait esaslar, Ömer Fuadî'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, Kur'ân ve sünnet esaslarından hareketle tanzim edilmiştir.

Yahyâ-yı Şirvanî zamanında kırk kişi tarafından tertip edilen ve Şirvanî tarafından tasdik edilen bu ilk Halvetiyye tarîkatnâmesi kanaatimizce Arapça'dır. Belgelerden hareketle, öyle tahmin ediyoruz ki, Pîr Şabân-ı Velî'nin sohbetlerinde kullandığı eser Arapça yazılan bu ilk mi'yâr esas alınarak bazı ilavelerle yeniden tertip edilmiştir.

Şimdiki bilgilerimizle bu Mi'yâr, ilk defa Şa'bâniyye silsilesinde Ömer Fuadî⁴⁴ tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bundan sonra yine Şa'bâniyye silsilesinden gelen ve siyah tâc-ı şerif ile dolaştığı için Karabaş-ı Velî lâkabıyla anılan dokuzuncu postnişin Şeyh Ali Atvel⁴⁵ (Ölm. 1686) sohbetlerinde *Mi'yâr-ı Tarîkat*'i şerh etmiş ve bu şerh Arapça muhtasar olarak kaydedilmiştir.⁴⁶

⁴³ Ömer Fuadî, *a.g.e.*, s. 49

⁴⁴ Şeyh Ömerü'l-Fuadî, *Mi'yâr-ı Tarîkat*, Millî Ktp., Yz. Nu: A-951, 140b-144b; Fuadî, ilahiyatının bir yerinde;

Erkâna girenler gâfil girmesin
Allâh'ın zikrinden hâli durmasın
Hak'dan gayrılara gönül vermesin
Girsin Şa'bân Efendi'nin yoluna

demektedir. Erkânın önemi bu dörtlük ile daha iyi anlaşılmaktadır.

⁴⁵ Karabaş-ı Velî'nin hayatı için bkz. M. Tatçı-C. Kurnaz, “Karabaş-ı Velî”, *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 2, S. 6, Mayıs 2001, s. 35-60; M. Tatçı - H. Çeltik, *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tabirnameleri*, Ankara 1995; *Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, C. II, s. 7-8; Kemal E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 54.

⁴⁶ Kütüphanelerimizde pek çok nüshası olan bu eserin Nurettin Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilen şerhli bir nüshası da şahsi kütüphanemizdedir. Diğer nüshalar için bkz. Süleymaniye Ktp., Hac Bl., Nu: 3042; Süleymaniye Ktp., Esad Ef. Bl., Nu: 3537; Süleymaniye Ktp., Halet Ef. Bl., Nu: 805; Millet Ktp., AE. Bl., Nu: 4427; Topkapı Sarayı Ktp., III. Ahm Bl., Nu: 3554; İÜ. Merkez Ktp., Nu: 11897; İstanbul Belediye Ktp., OE. Bl., Nu: 1063; İstanbul Belediye Ktp., OE. Bl., Nu: 390; İstanbul Belediye Ktp., OE. Bl., Nu: 32 İstanbul Belediye Ktp., OE. Bl., Nu: 383; İstanbul Belediye Ktp., OE. Bl., Nu: 1541; Yapı Kredi Bankası Ktp., Nu: 81; Konya İzzet Koyunoğlu Ktp., Yz. Nu: 10818.

Bilahare bu Arapça Mi'yâr, Şeyh Ali Atvel'in arzusuyla, halifelerinden Şeyh Nureddin Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Mi'yâr-ı Tarîkat'ın Nüshası

Elimizdeki *Mi'yâr-ı Tarîkat*, Karabaş-ı Velî'nin sohbetlerinde kullandığı aslı Arapça olan *Mi'yâr*'ın, Şeyh Nureddin Efendi tarafından bazı ilavelerle yapılan tercümesinden ibarettir. Eserin bu tercümesi, işlek bir el yazısıyla çoğaltılmıştır. 1227 tarihinde istinsah edilen yazma, 70 yapraktan ibarettir. Eser tarafımızdan sadeleştirilerek yayınlanmıştır.⁴⁷ *Mi'yâr*'ın bu tercümesinde, Hazret-i Pîr'in koyduğu kuralların bulunduğu asıl metinle, Şeyh Ali Efendinin izahları ve ilave kısımlar, "Hazret-i Şeyh buyururlar ki" denilerek asıl metinden ayırılmıştır.

Hiz. Pîr'in söz konusu *Mi'yâr*'ı kendisinden sonra pek çok mürid tarafından kullanılmıştır. Bunlardan birisi de, Bolulu Himmet Efendi'dir. Bayramiyye'de yetişen ancak erkânına Şabaniyye'den ilavelerde bulunan Himmet Efendi, "Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat" adlı bir manzûm diğeri mensûr iki mi'yâr yazmıştır. Himmet, mensûr mi'yârın girişinde, bu hususu şu cümlelerle belirtmektedir:

"Bu risalenin yazılmasına sebep şudur: İstanbul'da Yenibahçe yakınlarında âlimlerden şârih-i menâr Abdülhâkim Efendi denilen bir molla vardı. Merhûm Sultân Murâd devrinde hayattaydı. Meşâyih seven bir ihtiyardı. Ara sıra onunla has sohbet ederdik. Bir gün sohbet esnasında tarîkat, süluk ve mücahede sırasında ortaya çıkan afakî ve enfüsî hâllerden sordular. Biz de susmayıp kendi hâllerimizden birini anlattık. Bunun üzerine Bunları yazdınız mı, diye sordular. Yazılmamıştır, dedim. Elbette yazılmalıdır. Sizden sonra hayırla anılmamıza sebep olur. Kendi dervişlerinizi ve diğerk tariklerdeki dervişleri Hak yola yöneltip hayır dua ile anılırsınız, diye bizi teşvik etti. Böylece yazılmasına karar verildi. Önce büyük şeyhlerden Yûsuf Efendinin ve Kastamonulu Eş-şeyh Şa'bân-ı Velî Efendi Hazretlerinin 'Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat'larını sunmayı düşündüm. İnşallah mukaddes rûhlarından imdâd yetişip tamamlamak nasip olur".⁴⁸

⁴⁷ Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, *Tasavvufî Gelenekte Mi'yârlar ve Karabaş-ı Velî'nin Mi'yârı*, Bb Yayınları, Ankara 2001.

⁴⁸ Bolulu Himmet Efendi, *Adâb-ı Hurde-i Tarîkat*, Topkapı Sarayı Ktp., Nu: 181, vr. 1b-2a.

Mi'yâr-ı Tarîkat'in Muhtevası

Mi'yâr-ı tarîkat şu konulardan söz etmektedir:

Mürşid, mürîd, sülûk ehline tenbih, kendini bilmek, mürşidi bilmek Hakk'ı bulmak demektir, sâlike farz olanlar, sâlike vâcib olanlar, dervişin mürşidine inâbesinden sonra yapacakları ve günlük virdi, zikir âdâbı, tahâret âdâbı, el yıkama âdâbı, yemek âdâbı, su içme âdâbı, şeyh huzûrunda oturma âdâbı, oruç âdâbı, namâz ve zikir âdâbı, halvet, halvet âdâbı, halvetten çıkma ve el öpme âdâbı, halvette rüyâ ve vakıa tâbiri, erbâin âdâbı, mübtedi, müntehi ve ârifler kimlerdir, sülûk mertebeleri, İslâm mertebesi, imân mertebesi, ihsân mertebesi, seyr ü sülûk, müşâhede, marifet, müntehî, giyim âdâbı, elbise, sarık, hırka, tâc, risâle (alâka, dâll) risâlenin yeri, şeyhin alâmeti ve giysisi, tecelli, fenâ (yokluk) makâmları, risâle-i şerife, ridâ (örtü, şal), asâ, hırka, takvâ hırkası, irfân hırkası, iradet veya hakikat hırkası, âlemler (1- lâ-taayyün mertebesi 2- birinci taayyün mertebesi 3- ikinci taayyün mertebesi 4- misâl âlemi), dört unsur (anâsır-ı erba'a: 1- havâ, 2- su 3- ateş 4- toprak), evrâd âdâbı, akşam yemeği ve yatsı namazı, erkânla ilgili bazı hususlar..”

Sonuç

Bu çalışmada, mi'yâr-ı tarîkatleri ve bu tür eserler içinde önemli bir yerinin olduğunu tesbit ettiğimiz Şabâniyye mi'yârını incelemeye çalıştık. Araştırmamızın sonunda dikkatimizi çeken hususlar şunlar olmuştur:

1-Mi'yârlar, klasik dönem mutasavvıfları tarafından genellikle sûfi tabakâtları içinde ele alınmakta iken, daha sonraki dönemlerde, özellikle Türk edebiyatı sahasında, değişik isimler altında müstakil eserler hâlinde yazılmaya devam edilmiştir.

2-Bu eserlerde ele alınan konular birbirlerinin tekrarı olmayıp zamana ve zemine göre değişebilmektedirler. Bu değişimi özellikle yenilikçi ve pîr konumundaki mürşidler yapmaktadırlar. Dervişler bu yeni konulara kurallara aynen uymak durumundadırlar.

3-Mi'yârlar üzerinde yapılacak çalışmaların, aynı ekole mensup kişiler tarafından önceden ve sonradan yazılan diğer mi'yârlarla mukayese edilerek yapılması, zamanla meydana gelen değişimi ortaya koyması açısından önemlidir.

4-Yapılmakta olan tasavvufî şiir (divân) tahlillerinde mi'yârla ilgili konuların, mutlaka bu kaynaklara gidilerek çözümlenmesi gerekir. Örneğin Bolulu

Himmat Efendinin divânındaki şiirlerin daha iyi anlaşılabilmesi için, yine kendisinin yazdığı “Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat”ten faydalanmak zaruridir, kanaatindeyiz.

“THE MÎ‘YÂRS (CRITERIA) IN THE HISTORY OF ISLAMIC MYSTICISM AND THE MÎ‘YÂR OF SUFI
ŞEYH SA‘BÂN-I VELÎ”

Abstract

In sufi terminology, “mi‘yâr” meant the criteria of behaviors based on the Sunnah of the Prophet. In the course of time, some of these criteria were protected as they were or survived with newer meanings or disappeared completely. This article provides information about the writers of “mi‘yâr”, then concentrates on the mi‘yâr of Shaykh Sha‘bân-ı Velî, the founder of Sha‘bâniyye order. This article further goes on to study the writing process of this “mi‘yâr”. A commentary (sharh) was written to it by Karabaş-ı Velî. Later, it was translated by Nureddin Efendi who belonged to the same order. While studying these texts, we came to conclusion that mi‘yâr was a significant genre regarding the history of literature and sufi thought.

Keywords

Sufism, Order, Mi‘yâr, Âdâb-ı tarîkat, Şa‘bân-ı Velî, Şa‘bâniyye, Karabaş-ı Velî.

